

על מפעל הרכש בערך 'הזירה הימית במלחמת העצמאות' של וויקיפדיה

לינק למקור: https://he.wikipedia.org/wiki/הזירה_הימית_במלחמת_העצמאות

האתגרים בפני התחמשות היישוב ומדינת ישראל

הפעילות החשובה ביותר שהתרחשה בזירה הימית הייתה פעילות הרכש. מערכת הביטחון הישראלית הייתה משוכנעת כי יוצר עימות מזוין עם מדינות ערב שהקימו צבא מקצועי ומאורגן על ידי הבריטים. התחמשות צה"ל הייתה גורם קריטי להצלחה במלחמה. כל עוד נמצאו הבריטים בארץ לא ניתן היה להשיג כמויות משמעותיות של נשק. הנשק שנמצא בידי היישוב בארץ ישראל היה בניגוד למדיניות הבריטים שמנעו התחמשות.

בתחילת המלחמה לא האמינו שניתן יהיה להעביר נשק מבלי שיוחרם על ידי הבריטים. הייתה נחיה לאגור נשק כדי להעבירו לארץ בתום המנדט. לאור התקפות הצבא הבריטי מהדרום צפונה לאזור חיפה, לקראת התפנותו מהארץ העריך **דוד בן-גוריון** שאזור ת"א יהיה נקי מצבא בריטי בפברואר 1948 והוראה לתכנן הגעת האוניות למעגן בתל אביב ולפרוק את המטענים בלילות. הצי הבריטי המשיך בסגר הימי עד לסיום המנדט ב-15 במאי 1948. בנמל חיפה לא ניתן היה לפרוק נשק עד עזיבתם ב-30 ביוני 1948.

ב-29 במאי 1948 החל משטר אמברגו על הספקת אמצעי לחימה וסיוע צבאי אחר לפי החלטת מועצת הביטחון של האו"ם. בעת המלחמה כאשר הוסכם על הפוגה בלחימה מטעם האו"ם. נעשתה פריקת הרכש מהאניות המובילות בהטעיה ובהסתרה מביקורת של משקיפי האו"ם. ככלל פיקוח האו"ם על האמברגו לא היווה מכשול להבאת הרכש. הצידוד שהוא כבד נמצא בתחתית המחסנים ומעליו שכבת צובר של בצל או תפוחי אדמה ולפעמים גם ארטישוק. ב-24 ביוני שלח הצי הששי של ארצות הברית שתי משחתות לצורך סיורי הפיקוח והצי הצרפתי הקצה קורבטה אחת לאותה מטרה. משטר האמברגו נשאר על כנו עד לחתימת **הסכמי שביתת הנשק** בוטל על ידי האו"ם רשמית ב-11 אוגוסט 1949.

שיטות הפעולה

התשתית שהוקמה לצורכי העפלה התאימה לארגון הברחות נשק בדרך הים. **המוסד לעליה ב** נעשה גם מוסד לרכש והמטה הראשי שלו עבר מפאריס לז'נבה בשווייץ. ב-1 אפריל 1948 מונה **שאל מאירוב** למרכז נושא הבאת הנשק מאירופה. ההנחיה שנתן דוד בן-גוריון הייתה: "אל תערבב ציוד בהעפלה, הצידוד הוא בנפשנו". פעילות הרכש נעשתה יותר ביזמה אישית לפי ההזדמנויות שנתגלו לרוכשים מאשר בשליטה מרכזית. העדיפות הייתה נשק קל ובינוני לצידוד חטיבות חיל הרגלים, הקמת חיל האוויר, ארטילריה ושריון, ציוד ותחמושת מערכת ההרכשה הוכנה כדי להעביר מהר נשק שנאגר באירופה כאשר תוכרז העצמאות.

ברית המועצות נתנה **הסכמה בשתיקה** לעסקאות הנשק של ישראל עם צ'כוסלובקיה. עסקאות נשק נעשו גם עם מדינות ערב. התמיכה בעסקאות הנשק נבעה משילוב של כוונות אחדות, ובהן: תחרות ופגיעה באינטרסים של בריטניה, תקיעת טריז בין ישראל לארצות הברית, וקבלת כסף טוב לשיקום כלכלות ארצות הגוש המזרחי. עיקר הרכש של חימוש צה"ל ואספקה חיונית הועברו בדרך הים. מקורות הרכש היו צ'כיה דרך נמלי **יוגוסלביה**. רכש במערב אירופה עבר דרך מרסיי עד אמצע יוני 1948 ואז עקב האמברגו של האו"ם הועבר דרך איטליה שלא הייתה חברה באו"ם ולא מחויבת להחלטותיו.

מקורות משמעותיים נוספים לחימוש הנחוץ לישראל נמצאו ב**איטליה**, **צרפת**, **שווייץ**, **בריטניה** מאמץ הרכש הסתייע ביוגוסלביה בהעמדה את נמל **שיבניק** ושני שדות תעופה בשטחה כתחנות ביניים בהעברת הנשק מצ'כוסלובקיה לארץ. בעוד שאת הרכש המיועד לסוריה הופנו דרך נמל **רייקה**.

רכש מארצות הברית

בתוכניות היישוב היה לרכוש נשק בארצות הברית שם נמצאו גם מקורות המימון. לאחר מלחמת העולם השנייה מכרה ארצות הברית את עודפי הנשק העצומים שלה מהמלחמה, כולל נשק כבד, למדינות רבות בעולם. קובעי המדיניות בארצות הברית ובעיקר מחלקת המדינה הגיעו מסקנה שמדינה יהודית היא בניגוד לאינטרסים של ארצות הברית. ב-14 בדצמבר 1947 הטילה ארצות הברית איסור על ייצוא נשק וחומרי לחימה לארצות המעורבות בסכסוך בארץ ישראל. היזמה לכך באה ממחלקת המדינה ובמטרה למנוע כינון המדינה היהודית, או אף לחסל את היישוב. בכך נמנעה גישה לרכישה חוקית של נשק בשוק האמריקאי. הקהילה היהודית בארצות הברית התגייסה במלוא כוחה נגד המגמה הזאת. התארגנות של מועצת החירום הציונית הביאה לניצול מושכל של אמצעי התקשורת ולאור תנאי הבחירות הפנימיות הביאו משקל נגד העוינות של מחלקת המדינה.

פעילות הרכש מארצות הברית נוהלה על ידי **יהודה ארזי** שחשב ללכת בגדולות ולרכוש נושאת מטוסים ATTU ולמלאותה בציד צבאי. דרך זאת לא צלחה וארזי הוחלף ב**טדי קולק**. גם כאן היזמות המקומיות גברו על השליטה והתכנון. הרכש מארצות הברית הועבר דרך נמלים ב**מקסיקו**. שרות הביטחון ה-FBI-הקדיש מאמצים רבים למנוע את הרכש. המידע שאסף נמסר לבריטים או לאו"ם. האנשים שעבדו בשירות הרכש בארצות הברית, אם כסוחרים, או כאנשי צוות נחשבו כעבריינים מבחינת החוק האמריקאי.

על אף פעילות נגד הרכש הישראלי הגיעו אמצעים חשובים מארצות הברית. רוב אמצעי הלחימה והציוד לתעשייה הצבאית שהוברח מארצות הברית עשה את דרכו ארצה מוסווה כמטען אזרחי תמים באוניות סוחר, כך לדוגמה חמישה מטוסי **P-51 מוסטנג** מפורקים הוברחו בארגזים, שתכולתם המוצהרת הייתה קומביינים חקלאיים; שניים מהם הופעלו מבצעית במלחמה. הוברח ציוד שנרכש לתעשיית הנשק שהייתה בהקמה. הציוד התעשייתי זרם כל המלחמה ו"אפילו בורג לא אבד". רכישה חשובה הייתה העברת שני מיליון ליטר דלק מטוסים בחביות שהועברו ממקסיקו בשתי אוניות. הכמות הגיעה לפני **מבצע יואב** הספיקה לחיל האוויר למשך ששה חודשים.

השפעת האמברגו

בריטניה הקפידה על האמברגו כלפי הערבים מתוך חשש שהפרתו תהווה סיבה לארצות הברית לחמש את ישראל או גם להתייבב מאחוריה. לנוכח העימות מול הסובייטים ראתה ממשלת בריטניה כאינטרס בריטי לשמור על לכידות עם ארצות הברית. החשש המשותף של ארצות הברית ובריטניה שידרדרו נגד רצונן לעימות בשאלת ארץ ישראל. – בכך שבריטניה תגיש סיוע צבאי לצבאות הערביים שהוקמו על ידה וארצות הברית תסייע ליהודים. בשלהי המלחמה נתגבשה המסקנה כי האמברגו פגע יותר בצבאות מדינות ערב שסמכו על בריטניה לחמשם, מאשר לישראל שסמכה רק על עצמה. באוגוסט 1948 החלו גורמי ממשל בבריטניה להשתדל להפסקת האמברגו של האו"ם. ואילו גופי ממשל ישראליים פעלו בשקט בארצות הברית כדי להמשיכו.

גורמי הצבא הבריטי במזרח התיכון לא היו שלמים עם הצורך בשמירת האמברגו ושאלו לסייע למדינות ערב אף יותר מאשר ממשלת בריטניה. אירעו גניבות נשק ותחמושת ממחסנים בריטים על ידי צבא מצרים. 26 טנקי לוקוסט הגיעו לצבא מצרים והשתתפו בקרבות בנגב. הכחשה בריטית לכך עומתה מול טנקים השרופים שהוצגו על ידי צה"ל.

צי הרכש הצבאי

בתחילת 1947 נטל **דוד בן-גוריון** לידי את תיק הביטחון ועד מהרה הוא הגיע למסקנה שמצבת הנשק שבידי **ההגנה** לא תספיק לעמוד בפני צבאות מדינות ערב. עוד לפני החלטת **כ"ט בנובמבר** 1947 הוא שיגר את **יהודה ארזי**, **אהוד אבריאלי** ו**מוניה מרדור** לעסוק בהשגת נשק והעברתו לארץ. משלוחי נשק שנרכשו על ידי חברות מדומות הוברחו לארץ כמטענים מוסווים באוניות סוחר רגילות שפקדו את נמלי חיפה ות"א.

לקראת סיום המנדט ובמהלך המלחמה הופעלו 30 אוניות לצורך השטת הרכש הצבאי. חלקם בבעלות מלאה של מערכת הרכש והשאר בחכירה או בנשיאת מטען כאוניות סוחר רגילה. הראשונה שבהן, אונית הרכש נורה, הגיעה ב-1 באפריל 1948: אוניות אלה ביצעו במהלך מלחמת העצמאות למעלה מחמישים הפלגות, בהן הובאו ארצה כ-35,000 טון אמצעי לחימה: נשק קל ותחמושת, תותחים, טנקים ומטוסים.

הניסיון, התשתית והקשרים שנצברו על ידי **המוסד לעליה ב** סייעו לארגון התובלה הימית של הרכש. לצדם של רבי החובלים הזרים של האוניות, שהסתכנו בהפרת האמברגו, הוצבו ימאים **וגדעונים** יוצאי הפלי"ם וותיקי מפעל ההעפלה. הם הפליגו כנציגי בעלי המטען ועיקר תפקידם היה לוודא שרבי החובלים יפעלו בהתאם להנחיות מערכת הרכש. חלק מאנשי הפלי"ם הוצבו גם לליווי הרכש במטוסים.

אוניות חיל הים הופעלו להגנת הרכש ואוניות **השייטת הגדולה** הפליגו במגמה להמצא בנתיב אוניות הרכש וכן כאמצעי הצלה למקרה של צורך בנטישת המטוסים הנרכשים במעבר מעל הים. פעילות זו קיבלה את השם מבצע ולוטה.

אוניית הנשק נורה

האנייה נורה, נרכשה בוונציה בסיועו של איש העסקים **אפרים אילין**. הועמסה בנשק צ'כי בכמות רבה בנמל שיבניק ביוגוסלביה. טעינת האוניה התעכבה מסיבות התארגנות באירופה. הפליגה תחת פיקודו של בנימין ("בן") ירושלמי. נקלעה בדרכה לסערה ועגנה בין משחתות בריטיות במפרץ לרנקה בקפריסין. שמרה כל הדרך על **דממת אלחוט** וכך הצליחה לפרוץ את הסגר הימי הבריטי והגיעה לנמל תל אביב ב-1 באפריל 1948.

המטען כלל 4500 רובים 200 מקלעים ו-5 מיליון כדורים פורק למרות בקורת של הבריטים והנשק הועבר מייד לגזרות הלחימה. היה זה המשלוח הימי הראשון בעקבות הנשק שהביאה, זכה לראשונה כל חייל בחטיבות הלוחמות בנשק אישי ולא כפי שהיה נהוג קודם – לשייך את כלי הנשק לעמדה בה היה מצוי.

באמצעות הנשק שהגיע הצליחו כוחות ההגנה להתגבר על "משבר מרץ 1948" ולעבור למתקפה - פריצת המצור על ירושלים במצע נחשון והניצחון בקרבת משמר העמק. הנורה הוחזרה לאיטליה למשימות המוסד ויחידת החבלה ומאוחר יותר נמכרה לרב חובל מריו קנדה בשליש ממחיר השוק כהערכה על פעילותו המסורה למען המוסד לעליה ב'.

אוניית הנשק רקס

יהודה ארזי שריכז את העפלה וגם את קניית הרכש באירופה הקדים ורכש שתי אוניות כדי שיהיו בכוננות להעברת נשק בעת שימצא. רקס - האונייה האיטלקית RESSURECTIO הוטענה במרסיי ב 25 תותחי נ"מ 20 מ"מ ותחמושת שנרכשו בשווייץ מסוחר נשק עבור ניקרגואה. משם עברה לסיציליה, והעמיסה מטען כיסויי שכלל פקעות בצל, תפוחי אדמה וארטישוק. נציג הבעלים בהפלגה היה אריה קפלן. צוות ההשטה כלל ימאים מקצועיים בני משפחה סיציליאנית, והאונייה הגיעה בערב פסח תש"ח 23 אפריל 1948 לנמל תל אביב. פריקת האנייה עובדי הנמל בילו את ליל הסדר תש"ח בפריקת מטען החימוש. האונייה בשמותיה השונים ריסורקצ'יו, ג'יגולה, דניאלה ביצעה עוד 9 הפלגות רכש במהלך המלחמה.

אוניית הנשק ארז / בהירה

ארז/בהירה הייתה אונייה איטלקית בשם סנטה צ'יארה, אשר העמיסה נשק בנמל מרסיי. העובדים הערבים בנמל חשפו את זהותה. לכן, לאחר הפלגתה מנמל נאפולי שונה שמה לבוריאה; היא נצבעה בצבע שונה והוקם מבנה בירכתיים של האונייה כדי לשנות את הצדודית שלה. האנייה המשיכה להעביר נשק ותחמושת מצרפת. הגיעה ב-13 במאי, ועגנה בתל אביב. אנשי המשחתת פליקו (HMS PELICAN) שהופקדו על שמירה החופים, חשדו ב"בוריאה" ודרשו מאנשיה לעבור לנמל חיפה. רב החובל דה מרינו נהג בתבונה, והתנגד ככל יכולתו, ההתנגדות כללה את כיבוי המנועים של האונייה. כמו כן, כאשר האנייה נכנסה לעגינה בקרבת תל אביב, ופרקה את הנשק והתחמושת, נערכה הפצצה על העיר על ידי מטוסים מצריים. בהתקפה הראשונה נהרגו מספר פועלי נמל. למרות זאת אחרי טבילת האש הראשונה חזרו לעבודה תוך כדי התקפות המטוסים. לבסוף האונייה נתפסה על ידי הבריטים, נגררה לחיפה, ונערך בה חיפוש. אבל הנשק שהיה מוסתר מתחת לערמות של פקעות בצל, לא התגלה והיא שוחררה. הגעת משלוחי הנשק ב"בוריאה", הוזכרה על ידי דוד בן-גוריון בעת הדיונים שלפני חתימת מגילת העצמאות, ב-14 במאי 1948 והקמת מדינת ישראל.

בהפלגתה השנייה הגיעה ארז/בוריאה לחופי מדינת ישראל ב-15 ביוני 1948, ועל סיפונה 10 טנקים מסוג רנו. למנופי האונייה לא היה די כושר לפרוק אותם מהאונייה, ולפריקת הטנקים הופעלה אונית סוחר מרי ג'ו שנשאה את דגל פנמה, עברה לאתר עגינת האונייה מנמל חיפה. הטנקים נפרקו אל דוברות, והובאו לנמל תל אביב. מבצע הפריקה נערך בתקופת הפוגה תוך התחמקות מביקורת מפקחי האו"ם. האונייה בשמותיה השונים: "ארז", "בוריאה", "בהירה", "סנטה צ'יארה" הביאה נשק שש פעמים במהלך מלחמת העצמאות.

אוניות נוספות

האונייה **Bunty** בדגל פנמה העמיסה בגלבסטון 36 טנקים M5 היא נעצרה והטנקים הוחרמו. האונייה בכינוי דרומית החלה בשם המקורי והעבירה דלק מטוסים וציוד ממקסיקו, אחר כך הותאמה להעברת עולים - לארננה, פינזון וקפלוס. במאי 1953 פסקו מסעות העולים והיא הועברה לחברת ציפ ובשנת 1955 היא נמכרה לחברת "סחר וספנות" וקיבלה שם חמישי דבורה.